

IN VOGELVLUCHT

DE HEIDE VAN DUURSWOUDE

Paul Paris

De heide van Duurswoude ligt in het oostelijk deel van de Friese Wouden. Markante landschappelijke elementen in de Friese Wouden zijn de vele honderden vennetjes of dobben. Deze dobben zijn een gevolg van vorstwerking in de bodem tijdens de laatste ijstijd. Ook de dobben op de heide van Duurswoude vertegenwoordigen een fossiele landschapsvorm toen in Nederland een toendraklimaat heerste.

DE FRIESE WOUDEN VORMEN HET WESTELIJK deel van het Fries-Drentse keileemplateau. Met name het zuidelijke gedeelte kent een natuurlijke, naar het westen gerichte afwatering. Bekende riviertjes zijn de Linde, Boorne en Tjonger. In het bovenstroomse gedeelte van de Tjonger wordt de grootste concentratie van dobben aangetroffen.

De vorm van de dobben is rond tot ovaal. Het oppervlak varieert van 10 tot minder dan 1 hectare. Veel dobben zijn met veen dichtgegroeid en daarom als zodanig moeilijk in het veld herkenbaar.

Omtrent de ontstaanswijze van dobben is lange tijd onzekerheid geweest. Aanvankelijk werd een verband gelegd met de komst van het landijs die tevens keileem in Noord-Nederland achterliet. Dit gebeurde in de voorlaatste ijstijd, de Saaleperiode. Volgens een verklarende theorie zou het landijs plaatselijk grote blokken ongesmolten ijs ('doodijs') hebben achtergelaten. Door drukbelasting op de met dooiwater verzadigde en vele keileem zouden gemakkelijk kuilen of meertjes zijn ontstaan.

Een andere theorie ging er vanuit dat neerstortend smeltwater van het ruim honderd meter dikke pakket landijs gaten in de keileem erodeerde. Hoe spectaculair deze verklaringen ook zijn, recent geologisch onderzoek heeft echter aangevoerd dat de veengrond van de met veen dichtgegroeide dobben niet eerder dan tijdens de laatste ijstijd is begonnen. Hiermee werd het verband met het landijs uit de Saaleperiode onzeker. Een mogelijke ontstaanswijze tijdens de laatste (Weichsel-) ijstijd werd een alternatief. In deze ijstijd kwam het Scandinavische landijs niet verder zuidwaarts dan Noord-Duitsland. In onze gewesten heerste er een toendraklimaat.

Processen in de ondergrond in hedendaagse gebieden met een toendraklimaat — Siberië en Noord-Canada — geven een aanknopingspunt omtrent de ontstaanswijze van dobben. Gebleken is dat sommige dobben stille getuigen zijn van fossiele vorstverschijnselen.

Zo is de bodem in een subarctisch gebied het gehele jaar bevroren. Alleen 's zomers ontdooidt de bovenste bodemlaag. Hieronder kan de grond tot vele meters diep permanent bevroren blijven. In lage terreingedeelten kan nu onder bepaalde om-

standigheden in de bodem een ijslens ontstaan. Door drukverschil met de omgeving wordt water aangezogen. Er ontstaat een snelgroeiend ijslens die tevens de bovengrond naar boven drukt. De aldus ontstane ijsheuvel wordt pingo genoemd. Groeit de ijskern verder, dan ontstaan er scheuren in de bovengrond en deze glijdt dan naar beneden. De ijskern komt bloot te liggen en door zonnestraling kan deze smelten, waarbij een komvormige laagte achterblijft, een z.g. pingo-ruïne.

Geologisch onderzoek wijst er tevens op dat dobben ook op een andere manier kunnen zijn ontstaan. Het betreft hier dobben die minder dan twee meter diep zijn. Gedurende de Weichsel-ijstijd werd onder invloed van een schaars vegetatiedek een grote hoeveelheid zand verplaatst. Onder verschillende omstandigheden werden door deze dekzanden lage duinen opgeworpen, waartussen lage afvoerlose depressies. Deze door de wind gemaakte landschapsvormen komen wij ook nu nog tegen in recente stuifzandgebieden zoals de Kale Duinen bij Appelscha.

Geschat wordt dat 60 % van alle dobben dekzanddepressies zijn en 40 % pingo-ruïnes.

Op de luchtfoto de heide van Duurswoude gezien in noordelijke richting met de Leidijk op de voorgrond. Behalve de dobbe op de voorgrond zijn op de achtergrond nog enkele dobben te onderscheiden.

Met 145 hectare vormt het terrein het grootste heiderestant van Friesland. Het oorspronkelijk aanwezige hoogveen is door turfwinning grotendeels verdwenen. Hier en daar zijn nog akkers zichtbaar van de boekweitbrandkultuur die hier tot 1930 plaatsvond.

Gezien de grote landschappelijke en biologische waarde van het gebied, werd de heide van Duurswoude in 1955 aangewezen als Staatsnatuurnomonument. Een van de belangrijkste doelstellingen van het beheer is het terugdringen van het pijpestroetje ten gunste van de heide. Hiervoor worden een drietal beheersmaatregelen gekombineerd. Zoals het maaien van de oudere strukheidevegetatie; het begrazen met schapen en het afplaggen van de zode. Door deze laatste maatregel wordt een zodanige verarming van de bodem bereikt dat deze te arm voor pijpestroetje wordt, waardoor de heide minder concurrentie ondervindt. Een afgeplagd terreingedeelte is op de foto rechts van het midden zichtbaar.

De heidevegetatie kent gevarieerde ontwikkelingsvormen. Naast drassige dopheide vegetaties en droge struikheide vormen de kraaiheidvelden waardevolle plantengemeenschappen. De dobben zijn van oudsher voedselarm. Veenpluis, veenmos en waterdrieblad wordt er nog aangetroffen. Gaandeweg vindt er echter een voedselverrijking (eutrofiëring) van het water plaats. Enerzijds wordt dit veroorzaakt door grote kolonies kapmeeuwen en vooral de laatste jaren door neerslag van ammoniak via de (zure) regen. Waterplanten als pitrus en riet zijn hierbij indicatoren van het voedselrijker worden van het water in de dobben. ●